

JachtplakATEN als bron voor de geschiedenis van de Nederlandse fauna

Jan de Rijk

Voor historische gegevens over het voorkomen van zoogdieren en vogels (1) in Nederland vormen de jachtplakATEN een rijke bron. Voor diverse soorten is het zelfs de belangrijkste bron. Toch is niet altijd duidelijk wat de vermelding van een soort in een plakAAT betekent. Dat probleem zal in dit artikel worden besproken. Daarnaast is een lijst met de voor Nederland belangrijke jachtplakATEN opgenomen.

Aard van de bron

Tot de Franse tijd was Nederland staatkundig anders georganiseerd dan tegenwoordig. De gewesten hadden een grote zelfstandigheid. Tot de taken van de gewestelijke besturen behoorde ook het opstellen van wetten. Deze gewestelijke wetten werden plakATEN genoemd. De plakATEN hadden vaak het karakter van een affiche, zie figuur 1. Later werden ze ook dikwijls uitgevoerd als een brochure (figuur 2). In de meeste gewesten heeft men, om een goed overzicht van de bestaande wetgeving te houden, plakAAT-boeken aangelegd. Hierin zijn chronologisch, of naar onderwerp gerangschikt, de plakATEN opgenomen. Omdat de originele plakATEN voor een deel verloren zijn gegaan, of zeer verspreid in de archieven zijn opgeborgen, vormen deze plakAATboeken een belangrijke bron voor de geschiedenis van de gewestelijke wetgeving.

Voor de reglementering van de jacht zijn de jachtplakATEN dus de gewestelijke voorlopers van de jachtwetten. Meestal zijn ze verspreid over de plakAATboeken terug te vinden. Soms, zoals bij Merula (1605), zijn ze apart gebundeld. In andere gewesten, zoals Groningen, zijn geen plakAATboeken aangelegd. Historici hebben dit verzuim naderhand proberen goed te maken door een plakATENlijst op te stellen, zie bijvoorbeeld Brood (1975) en Drost (1982). Voor de teksten van de plakATEN zelf blijft men dan aangewezen op de in de archieven opgeborgen plakATEN. De omvang van de verzameling jachtplakATEN verschilt sterk per gewest. Uit Noord-Brabant en Limburg zijn weinig plakATEN bekend. Voor de beide Hollanden en Zeeland zijn er omstreeks honderd jachtplakATEN opgesteld. Veel van deze plakATEN bevatten zo'n zestig artikelen en doen in omvang niet onder voor de latere jachtwetten. Voor de

periode van 1450, toe de eerste jachtplakATEN werden opgesteld, tot omstreeks 1800, toen jachtwetten haar functie overnamen, is daardoor een omvangrijke stapel regelgeving met betrekking tot de jacht beschikbaar. De meeste gewesten hebben de plakATEN echter slechts zo nu en dan grondig herzien. Veel plakATEN bleven jarenlang vrijwel ongewijzigd van kracht; men volstond met een 'renovatie' (vernieuwing) of 'ampliatie' (uitbreiding) van het bestaande plakAAT.

Naast de jachtplakATEN die het hele jachtgebeuren betreffen, zijn er plakATEN die

Figuur 2. Voorpagina van het jachtplakAAT voor Drenthe uit 1726.
Bron: Verzameling losse publicaties nummer 74. Rijksarchief Drenthe.

KEUREN en AMPLIATIE

Op het Stuk van de JAGT in en onder de

O U D E - Z Y P E .

De Heeren Dyk-graaf en Hoog-Heemraden van de Oude Zype, onderbonden hebbende / niet tegenstaande de Keuren / op den 24 Julij 1716. by Haar Ed. Agtbaarheden, op het stuk van de Jagt gemaakt / dat veelte ongequalificeerde ende niet naar behooren gegoedte zynde Menschen / sig niet en ontfien van ten allen tijden / niet geladen Fioccs / Fretten / en Wisset-Metten (veeltyds by haar hebbende / Tummelaars / Spillionen / Viersjes / ofte een soort van Islandische Hondjes) te doo?lopen / de Wyken / ende Wynen van de ZYPE, onder doo?wendst van de Lionnen / die sig aldaar komen te houden / te verdempen / ende alle het Haas / Watrps / ende het verder Wild te vernielen / en weg te stroopen ; Ende Haar Ed. Agtbaarheden daar in willende voorsien / hebben Sekeurt ende Geordonneert / gelyk deselve Keuren ende Gdonneren by desen / dat niemand naar dese in meergemelte Wyken / en Wynen van de ZYPE sal mogen Jagen / Fretteren / ofte affetten / als die gene welke in den ZYPE in volken epgendomme besit 30. Morgen Egalimenten ofte 15. Morgen contribabel Land / op de Voeten van 25 Gulden. Ende dat niemand aldaar sal mogen Schieten ten sy deselve in de ZYPE in volken epgendomme heeft 60. Morgen Egalimenten of 30. Morgen contribabel Land / op de Voeten van gelyke 25 Guldens ; de helfte vooz den Bekeurder / ende wederhelfte vooz den Heer Dyk-graaf van de ZYPE te appliceren.

En Gdonneren Haar Ed. Agtbaarheden wyders dat niemand in de ZYPE, tussen den eersten Maart / ende den eersten Julijzyn Bond / t 30. groot of kleyn langs de Wegen / ofte ober sijn Wers / sal mogen laten los lopen / ten sy deselve alvorens sal wesen gepoot aan de eene voet / op de boete van vyf Gulden ; te appliceren als voren / ende vooz de tweede rep op een dubbel de boete / ende dat deselve daar en boven sal werden dood geschoten / ofte geslagen.

Aldus Gedaan, Gekeurt en Geordonneert, in 't Raathuys der Stad Alkmaar, in de Zypse Kamer, den

Ter Ordonnantie van de Ek. Heeren Dyk-graaff, ende Hoog-Heemraden voornoemt, by my Secretaris,

ADRIAAN van der HOEVE.

ALKMAAR, Gedrukt by G. HAZEMAKER, Boekdrukker en Verkooper, in de Langestraat.

Figuur 1. Jachtverordening voor de Oude-Zype, waarin het voor niet-jachtgerechtigden wordt verboden om in de duinen en op de dijken van de Zype te jagen. Dit omdat er, onder het mom van op Konijnen jagen, veel Hazen en Patrijzen gestroopt werden.

Bron: Archief van de Opperhoutvesterij Inv. nummer 11. Algemeen Rijksarchief Den Haag.

slechts één of enkele soorten betreffen. Deze plakaten werden opgesteld ter aanvulling van het bestaande jachtplakkaat, of omdat

ze een speciaal geval betroffen. De plakaten op de wolvenjacht of die voor premies op Otters of Vossen zijn hiervan voorbeelden, zie

figuur 3. Soms werden ook plakATEN uitgevaardigd voor diersoorten die niet tot het jachtwld werden gerekend, zoals Nachtega- len en de kraaiachtigen. Deze plakATEN zijn dus feitelijk geen jachtplakATEN, maar wor- den er meestal wel toe gerekend.

Naast de benaming plakkaat worden er, vooral voor de speciale plakATEN, allerlei an- dere namen gebruikt, zoals resolutie, notifi- catie, waarschouwing, ordonnantie, keur of reglement.

DE GEDEPUTEERDE Staten van Stad Groningen ende Ommelanden,

D O E N T E W E E T E N:

NAdemael Wy dagelijcks klaghten vernemen / dat de Otters in dese Provintie soodanigh vernienigbuldigen / dat daer door de Aisscherpen / Graffen en andere Wateren geheel van Aisschen worden ontbloot / ende de Aissch alderwegens in dese Provintie soodanigh word vernielt / dat daer van riedes veele schaershepd word vernomen / ende te bebreesen is / dat dese schaedelijcke Creatueren in dierboegen in korten tijd sullen toenemen ende vermeerderen / dat deselve daer nae seer beswaerlijck sullen konnen vernielt worden en daer op in dese Provintie eene by nae geheele destructie van Aisschen te verwaghten staet. Waer tegens / soo veele in Ons is / willende voorszien / en soo veel mogelijck in tijds voorszien / hebben Wy midsdesen goedge- bonden ende geresolveert, op yder oude Otter / bysch gebangen ende noch in de Huys zijnde / soo aen het Provintie-Huys aen den Kamer-bewaerder Jemme Ten Hoorn-vertoon word / een præmium van vijf Gulden / op een half- wassen een Duraton ende op yder jonge Otter / inboegen als boven vertoon wordende / een Rijxdaelder / tot een præmium te stellen: Sullende de byenger noch boven het voorszreeven præmium, 't gene aenstonds aen hem sal worden betaelt / de Huys van de gebangen Otter of Otters / dewelcke alhier sal moe- ten afgetrocken worden / mede vooz hem selfs mogen behouden. Ende ten eynde een ygelijck hier van kennisse moge hebben / sal desen alomme in de Provintie worden geaffigeert en gepubliceert ter plaetse daer men gewoon is sulchs te doen. Actum Groningæ in Collegio Mercurii den 13. Junii 1703.

H. F. VELTMAN, ^{ve}

Ter Ordonnantie van deselve,

J. A. RAPPARDUS, Secret.

Figuur 3. Gronings plakkaat uit 1703, waarin premies voor Otters ('dese schaedelijcke Creatueren') worden uitgelooft.

Bron: Statenarchief Inv. nummer 477. Rijksarchief Groningen.

P U B L I C A T I E,

DE Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West-vriesland, in West-vriesland en het Noorder-Quartier, in Erbazinge gekomen zijnde/ dat niet tegenslaande de Oudres van tyd tot tyd gestelt tot de uitroeiinge en depopuleeringe van het Conyn op den Eylande Vlieland, egter nog veel schade en nadeel door het Conyn aan de Wypten en Zeewerdingen aldaar werd toegebracht;

Soo is't dat Gecommitteerde Raden voornoemt/ hebben goedgebonden en vinden goed by desen/ dat tot beter uitroeiinge en depopuleeringe van het Conyn op het Eyland Vlieland, het aan alle en een yghelyk sal syn gepermitteert om het Conyn met Strikken/ Retten/ Fretten/ Honden en Snaphaan te mogen vangen/ sonder egter te Graben/ Spitten ofte delven in de Wypten of Zeewerdingen/ aangesien Haar Edele Mogende daar toe aan bysondere Personen qualificatie komen te verleenen/ ten eynde de Wypten niet Stuyfsbaar werden gemaakt.

Voorts Oudonneeren Haar Edele Mogende, aan de Schout en Regenten van Vlieland om soo veel in haer vermogen is/ sorge te dragen dat het Conyn na behoren werd gedepopuleert op het gemelde Eyland.

En sal deese van den Raad-Huyse tot Oost-vlieland Sjaarlyks werde Gepubliceert en Geaffigeert daar het gebruykelyk is/ en verder van dienst kan syn.

Als gesed. en Gearresteert binnen HOORN den 19 Augusty 1756.

Ter Ordonnantie van de Raden voornoemt.

J. Mosfel van Stralen.

T: H O O R N;

Gedruckt by de Wed. Reinier Bunkelman, Ordinaris Drukker van Haar Ed. Mog.

Figuur 4. Plakkaat uit 1756 waarin de uitroeiing van Konijnen op Vlieland opnieuw verplicht wordt gesteld. Bron: Archief Gecommitteerde Raden Noorderkwartier Inv. nummer 3 AA. Rijksarchief Noord-Holland.

Betrouwbaarheid

Wanneer een bestuur een jachtplakkaat moest opstellen, werden vaak jachtplakkatenvan andere gebieden geraadpleegd. Heel duidelijk blijkt dat uit de overeenkomstige formuleringen, de inhoud van de bepalingen zelf en de opbouw van een plakkaat. Voor soorten waarvan ook uit andere bronnen genoeg gegevens bekend zijn, kon echter nergens worden aangetoond, dat men bepalingen over soorten copieerde, die in het betrokken gebied helemaal niet voorkwamen.

Bij sommige bepalingen is een kritische opmerking wel op zijn plaats. Bijvoorbeeld bij de bepaling in het Gelderse plakkaat van 1675, waarin voor de Veluwe premie's werden uitgelooft voor Wolf, Vos en Wilde Kat. Voor Wilde Kat moet men hier waarschijnlijk verwilderde Kat lezen. Voor soorten die in areaal afnamen, is belangrijk hoe grondig de renovaties werden verricht. Dat een soort nog werd genoemd, nadat hij uit het gebied was verdwenen kon voor bijvoorbeeld Wol-

ven, Reeën en Wilde Zwijnen niet worden opgemerkt.

Al met al blijken de plakkatenvoor het reconstrueren van de verspreidingsgeschiedenis van veel diersoorten een goede bron. Onbetrouwbaarheid kon nog niet worden vastgesteld.

Betekenis voor de historische faunistiek

Wie te weten wil komen hoe het met de jacht en het jachtwild in een land is gesteld, zal niet als eerste 's lands jachtwet gaan lezen. Maar wie te weten wil komen hoe het vroeger met een diersoort in Nederland stond, heeft vaak geen keus. Voor soorten als Roerdomp, Nachtegaal, Wulp, en Wolf vormen plakkateneen belangrijke, soms vrijwel enige bron. Veel regels in plakkatenvhebben slechts beperkte waarde als faunistisch gegeven. Zo is het verbod om Hazen of Konijnen met een strik te vangen vaak van weinig belang. Dat is vooral zo, als het plakkaat een groot gebied bestrijkt (bijvoorbeeld Noord- en Zuid-Holland plus Zeeland). Het vóórkomen van die diersoorten in zo'n gebied is vaak uit andere bronnen ook bekend. Meer waarde krijgen zulke regels als het gebied kleiner is, of als de bepaling minder voor de hand ligt. Een voorbeeld hiervan is een jachtplakkaat van

Vier Wilde Konijntjes, Midland aan Zee (Terschelling), 26 mei 1985.
Foto: Henk Harmsen.

het eiland Vlieland uit 1756 (figuur 4), waarin de uitroeiing van het Konijn wordt gelast, omdat dit dier aan de zeewering zo veel schade veroorzaakt. Zo'n plakkaat laat zien dat het Konijn in 1756 op Vlieland aanwezig was, dat het in grote getale voorkwam, dat het schade veroorzaakte en dat men zich noodzaak zag hier tegenop te treden.

Uit de vermeldingen van diersoorten in plakkaaten kan globaal worden afgeleid waar ze voorkwamen. Plakkaaten kunnen zo dus worden benut voor het beschrijven van de verspreidingsgeschiedenis of het vervaardigen van historische verspreidingskaartjes.

Over de hoeveelheden of dichtheden van de genoemde soorten zeggen de plakkaaten doorgaans weinig. Op zich is een vermelding van een soort in een plakkaat al wel een aanwezig-

zing; de soort is in jaagbare hoeveelheden aanwezig. Soms zijn er wel kwantitatieve opmerkingen. Een plakkaat voor een wolvenjacht werd meestal opgesteld omdat er veel wolven waren, zoals in de aanhef van zulke plakkaaten wordt gemotiveerd. In plakkaaten op kraaiachtigen, maar ook voor bijvoorbeeld Fazanten is vaak een zelfde motivatie opgenomen. Ook het sterk afnemen van een soort kon overigens aanleiding zijn tot het opstellen van een plakkaat.

Naast gegevens over verspreiding en dichtheden van soorten is in de plakkaaten te lezen welke dieren tot het jachtwild behoorden, hoe de dieren werden gevangen en hoe de jacht was georganiseerd. Ook voor de cultuurhistorische aspecten van het faunabeheer vormen de plakkaaten daarom een rijke bron.

■ J.H. de Rijk, Mesdagstraat 20¹, 1073 HM Amsterdam.

1. De jachtplakkaaten bevatten zowel gegevens over vogels als zoogdieren. In dit artikel zijn vooral voorbeelden met betrekking tot zoogdieren opgenomen.

OVERZICHT JACHTPLAKKATEN

Groningen

Bruijn, J. de (1983): Plakkaaten van Stad en Lande. Overzicht van Groningse rechtsvoorschriften in de periode 1594-1795: 1-394. *Historia Agriculturae* XIV.

Friesland

Schwarzenberg en Hohenlansberg, Baron thoe (1768-1793): Groot Placaat en Charter-boek van Vriesland. Zeven delen W. Coulon, Leeuwarden.

Drenthe

Brood, P. (1975): Drentse Plakkaatenlijst 1593-1840. 1-118. Bussum.

Joosting, J.G.C. (1912): Drentsch Plakkaatboek. I. 1412-1633. Leiden.

Overijssel

Fockema Andreae, S.J. & W. Downer (1961): Overijsselsche plakkaatenlijst 1528-1810. Utrecht.

Gelderland

Drost, J. (1982): Gelderse plakkaatenlijsten 1740-1815 : 1-256. De Walburg Pers, Zutphen.

Loon, W. van (zonder jaar): Groot Geldersch Placaet-Boeck 1543-1700. Twee delen S. van Goor, Nijmegen.

Cannegieter, H. (zonder jaar): Groot Geldersch Placaet-Boeck. Deel 3, 1701-1740.

Noord- en Zuid-Holland + Zeeland

Merula, P.G.F.P.N. (1605): Placa'ten ende Ordonnancien op 't stuck van de Wildernissen. B.C. Nieuwland, 's-Gravenhage.

Cau, C. et al (1658-1796): Groot placaet-boeck vervattende de placaten... van de... Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden ende van de... Staten van Holland en West-Vrieslandt mitsgaders van de... Staten van Zeelandt. Negen delen en twee supplementen. 's-Gravenhage.

Voor deze provincies zijn daarnaast een groot aantal plakkaaten van meer lokaal belang uitgevaardigd, zie bijvoorbeeld figuur 1 en 4.

Utrecht

Water, J. van de (1729): Groot Placaatboek van Utrecht. Drie delen J. van Poolsum, Utrecht.

Water, J. van de (1856-1860): Groot plakkaatboek 's Lands van Utrecht aangevuld en vervolgd tot het jaar 1810 door C.W. Moorrees en P.J. Vermeulen. Twee delen Utrecht.

Noord-Brabant

Placcaeten (1648-1774): -ende Ordonnantiën van de hertoghen van Brabant. Tien delen. Antwerpen-Brussel.

Voor Noord-Brabant en Limburg zijn verscheidene jachtplakkaaten van regionaal of lokaal belang aanwezig; een duidelijk overzicht hiervan ontbreekt echter.